

2. Igen jellegzetes palóc sajátság az *a* hang ajakkerekítés nélküli ejtése: *á páprikával, á mágot, ábbá, ásztát* stb.

3. Ezzel párhuzamos palóc jelenség a hosszú *á* hang ajakkerekítéses ejtése: *mār, csirāzāsá, hārom, munkāvál jār* stb.

4. Inkább ritkábban, de hallható kettőshangzó is: *fāgliát, fā^orasztó, fō^{ai}det, jao, J^aózi, káp^olni, késő^{ai}B, sāj^oāt, ut^aójján, v^aótunk* stb.

5. Felső nyelvválású hosszú magánhangzók helyén gyakran áll rövid hang: *igy, junius, mig, csakugy, ugy*.

6. Közepes mértékben a szótagzáró *l* is kiesik: *ā^ltālābā, körübelől, locsójuk, nyuj 'nyúl', üjjé lē, vō^lt*.

7. Az *l* és az *r* hangok nyújtó hatása is érvényesül: *épülēdbē, fēlszābādulás, kēl, locsólgātni, vōltunk, ārá, kē^odbē, szòrgalom, tòrni*.

8. Két magánhangzó között, esetleg szó végén megnyúlik a mássalhangzó: *utānna, ēlējēn*.

9. Ha kiesik egy orrhangú mássalhangzó, akkor az előtte levő magánhangzó lesz orrhangú: *külōh hejiség, nāgyoj j^oó*.

B) A l a k t a n :

1. A köznyelvi *é-t e*-vel váltakoztató tőtípus egyalakú: *keves, le^ovellēl*.

2. Elég gyakori a keleti nyelvjárásokra jellemző suksükölés és szukszükölés: *á mágot kicsirásztassuk, ásztát mār vēssük, mikor kicsirázik á mág, ēlvēssük, ötven fok mēlōgnél szārasszuk*.

3. *-juk/-jük* helyett *-uk/-ük*: *sājāt mágunk természetük á mágot, utānā kint szārásztuk*.

4. *-ul/-ül* helyett *-ol/-ól*: *körübelől*.

5. Zártabb kötőhangzó: *magunkot*.

6. *-tól/-től* helyett *-tú/-tű*: *áttú fük*.

7. *-ból* helyett *-bul*: *ámábbul*.

8. Szó végéről, főként az *-ért* rag végéről elmarad a *t*: *ázér, mer, rubērér*.

9. Ragkettőzés: *asztát*.

C) T á j s z a v a k :

Alaki: *rubērér* 'rubelért'.

Valódi: *szoták* 'területmérték', *huszonöt szoták fō^{ai}det*. Vö. orosz *сотенный* 'százás'.

BALOGH LAJOS

TUDOMÁNYTÖRTÉNET

100 éve született Lotz János

Lotz János magyar származású amerikai nyelvész, egyetemi tanár, az MTA tiszteleti tagja 100 éve 1913 március 23-án született. Szülei Somogyvámosról vándoroltak ki az Amerikai Egyesült Államokba a jobb megélhetés reményében. Az elemi iskolát Lotz Detroitban kezdte el, szüleivel azonban még tíz éves kora előtt hazatért Magyarországra. A bonyhádi

gimnáziumban végezte középiskolai tanulmányait, majd 1931-ben a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemre került, ahol 1937-ben védte meg doktori disszertációját. Közben már lektorként dolgozott Stockholmban, ahová Gombocz Zoltán ajánlására került (1935-től 1939-ig). 1939-ben habilitált a „Das ungarische Sprachsystem” című könyvével, amely az első strukturalista szempontokat is figyelembe vevő nyelvtana nyelvünknek. 1942-ben egyetemi tanárrá nevezik ki a Stockholmi Egyetemre.

Lotz Skandináviában szoros kapcsolatot tartott fenn a dán glosszematikusokkal, különösen Louis Hjelmslevvel, akihez személyes barátság is fűzte. Roman Jakobson Laziczius Gyula közvetítésével került kapcsolatba Lotzcal, Wolfgang Steinitz, a neves finnugristát pedig még budapesti tanulmányai révén ismerhette. Mindketten a náci uralom elől Stockholmba menekültek, ahol Lotz nyújtott nekik menedéket. Lotz a negyvenes évek elején azon is gondolkodott, hogy Stockholmban a genfi, prágai és koppenhágai mintát követve, Jakobson és Steinitz stockholmi tartózkodását kihasználva, létrehozza a Stockholmi Nyelvészkerületet (Cercle linguistique de Stockholm). Erre azonban nem került sor, mert Jakobsonnak még a háború alatt sikerült az Amerikai Egyesült Államokba jutnia, ahol hamarosan a New York-i Columbia Egyetem tanára lett. Jakobson javaslatára hívták meg Lotz Jánost a Columbia Egyetemre, ahol 1967-ig az általános nyelvészet professzoraként tanított. Az általános nyelvészet nála magában foglalta a finnugor nyelvészetet, a fonetikát, a verstant, sőt a magyar irodalomtörténetet, illetve művelődéstörténetet is. Stockholmba 1963-ban tért vissza egy évre, hogy megszervezze az első skandináv általános nyelvészeti tanszéket. Magyarországon is ekkor járt a háború előtti évek óta először. Rövid látogatása alatt szoros kapcsolatot tudott kiépíteni a Magyar Tudományos Akadémiával, illetve a Nyelvtudományi Intézettel és az ELTE-vel, illetve annak magyar tanszékeivel. A későbbi években e látogatások egyre gyakoribbá váltak. 1967-ben négy évre elvállalta az amerikai alkalmazott nyelvészeti központ, a Center for Applied Linguistics vezetését. Sikeresen elindította a magyar–angol kontrasztív nyelvészeti kutatásokat, amelybe számos fiatal magyar kutatót is bevont, akiknek ily módon a 70-es évek elején amerikai tanulmányutakra is lehetőségük nyílt. Lotz már 1967 előtt is elérte, hogy magyar kutatók a Ford Alapítvány támogatásával rövidebb-hosszabb időt amerikai egyetemeken töltsenek. (1964-től három éven át kb. 50 ösztöndíjról volt szó, három területen – a nyelvtudomány, zeneművészet és építészet esetében – a Ford Bizottság néhány névre szóló ösztöndíjat biztosított.) Gondoljunk csak bele: a 60-as években még egyáltalán nem volt magától értetődő, hogy a felkínált lehetőséget a magyar fél el is fogadja. Lotz Jánosnak azonban sikerült az akkori kultúrpolitika vezetőit az ösztöndíjak fontosságáról meggyőznie. A magyarországi nyelvtudomány nem kis mértékben az ő segítségével kapcsolódott be a nemzetközi nyelvtudomány vérkeringésébe. Lotz maga is egyre több időt töltött Budapesten: előadásokat tartott, tanított, szervezett. A 1973/74-es tanév nagy részét is Budapesten szerette volna tölteni. Erre sajnos már nem kerülhetett sor: Lotz János 1973. augusztus 25-én szívroham következtében 60 éves korában elhunyt. Válogatott műveinek budapesti kiadását, amelyet Szépe György gondozott, már nem érthette meg (Szonettkoszorú a nyelvről. Gondolat, Bp., 1976). A kötet hat nagy fejezetből áll. Az első a nyelvről magáról és a nyelvről mint jelrendszerről szól. Külön tanulmány foglalkozik a méhek jelrendszerével. A második fejezet a magyar nyelv hangrendszerét mutatja be, a harmadik a magyar nyelv grammatikájának néhány problémájáról szól. A negyedik fejezet az írás problémáját tárgyalja („Az írás helye a nyelvtanban”, „A magyar írás rendszere”). Az ötödik

fejezet Lotz legfontosabb verstani munkáit tartalmazza, végül a hatodik fejezetben kapnak helyet Lotznak más nyelvekkel kapcsolatos vizsgálódásai (török, svéd, orosz, kínai, angol).

A Szonettkoszorú Lotz János műveinek válogatott bibliográfiáját is tartalmazza. Ez a bibliográfia 95 tételt sorol fel, amelyek között találunk napilapban megjelent rövid szösszeteket, recenziókat, rövidebb vagy hosszabb tanulmányokat és egy könyvet. Mindez mennyiségben kétségtelenül nem sok. Lotz ugyanakkor számos témához tudott érdemben hozzájárulni. Értekezik a szótag fogalmáról, a magyar magánhangzók rendszeréről, a magánhangzók gyakoriságáról, a magyar igeidők jelentéstani problémáiról, a *-lak* bennfoglaló alak, az *-é* és az *-ék* morfémák elemzési problémáiról, a magyar írás rendszeréről. Sokat foglalkozik verstani problémákkal (a magyaron kívül más uráli nyelv verselésére is kitér). A magyar, illetve az uráli nyelveken kívül foglalkozik a török magánhangzók rendszerével, a svéd névszói paradigma struktúrájával, a kínai nyelv dungáni nyelvjárásának hangtani szerkezetével, az angol nyelv néhány ragozási problémájával. Glosszematikai elemzésekkel is kacérkodik, de a generatív elmélettől mindig távol tartotta magát. Tévútnak tekintette, de türelemmel viselte generativista kollégáinak lelkesedését.

A német nyelven megjelent magyar nyelvtana (Das ungarische Sprachsystem) sok szempontból ma is jól használható. A hatvanas években maga Lotz a Magyar Nyelvtudományi Társaságban tartott előadásában könyvéről többek között ezt mondta: „A könyv [...] a magyar nyelv tisztán tudományos leírásának készült, de azt a pedagógiai elgondolást is képviseli, hogy a nyelvtanításban csak nyelvészeti is helyes ismereteket szabad – és lehet sikerrel – tanítani. [...] A tudományos irodalom felhasználásával és frissen gyűjtött anyaggal kívánt teljes képet adni a magyar nyelvről, kifejtve a nyelvtan elméletét is.” Lotz az elvi szempontok közül külön kiemeli a következőket: „(1) A könyv a klasszikus nyelvi koncepciót, a forma és jelentés kettősségét következetesen alkalmazta [...]; (2) a formai kifejezés elemzésében a beszéd mellett az írás egyenrangú szerepet kapott; (3) elvetette a fonológiának és a fonetikának a strukturalisták által hangsúlyozott szembenállását.” Végül megjegyzi, hogy „Magyarországon a könyvnek semmi visszhangja nem volt.” (MNY. 63: 395). Lotz könyve meglepően modernnek tűnik, főleg ha szembeállítjuk a néhány évtizeddel később megjelent akadémiai nyelvtanunkkal, amely címben ugyan utal a nyelvi rendszerre, de ez a rendszer a nyelvtanban alig-alig érhető tetten.

A leírás rendszerszerűsége mellett érdemes kiemelnünk Lotz terminológiai újításait is. Helyteleníti például az *alanyi ragozás* és *tárgyas ragozás* elnevezéseket, mivel „a tárgyas alakok alanya pontosan ugyanaz, mint a megfelelő alanyi alakoké, az alanyi alakok pedig változatosabb tárgyakkal fordulnak elő, mint a tárgyasok.” Német nyelvű nyelvtanában Lotz a *bestimmt* 'határozott' és *unbestimmt* 'határozatlan' elnevezéseket használja, a Jókai-kódexről szóló tanulmányában az *általános* és *határozott* megjelöléseket használta, amelyek szerinte jobban kifejezésre juttatják a való helyzetet, tehát azt is, hogy a két rendszer között nincs párhuzamosság.

Lotz Jánosra emlékezve óhatatlanul felmerül a kérdés, hogy mi mindent tehetett volna még tudománya területén és mi mindenben lehetett volna még a magyar nyelvtudomány segítségére, ha hosszú élet adatik meg neki, de így is igen sokat köszönhetünk neki.